

prof. dr hab. Przemysław Dąbrowski
Zastępca Dyrektora ds. Nauki
Instytut Prawa i Administracji
Uniwersytet Pomorski w Słupsku

Słupsk, 27 sierpnia 2023 r

Recenzja rozprawy doktorskiej: J. Patrick Higgins, *The Spirit of Laws in the Polish-Lithuanian Commonwealth, 1573-1791: Continuity, Change, and Conservative Jurisprudence*, Łódź 2023, 570 stron.

Promotor rozprawy doktorskiej: dr hab. Marek Tracz-Tryniecki, profesor ucz.

I. Temat rozprawy doktorskiej

Temat i tytuł rozprawy (w języku polskim: *Duch Praw w Rzeczypospolitej Obojga Narodów: 1573-1791: kontynuacja, zmiana i konserwatywna jurysprudencja*) są bardzo interesujące, a tytuł dysertacji nawiązuje do słynnego dzieła Monteskiusza, opublikowanego w 1748 r. w okresie Oświecenia. Do chwili obecnej, pomimo istnienia szeregu opracowań poświęconych Rzeczypospolitej Obojga Narodów, nie powstała praca, która przedstawiałaby tak głęboką syntezę. Synteza ta opiera się na analizie z zakresu historii państwa i prawa, teorii prawa i filozofii prawa. Jest to pierwsze tego typu opracowanie w literaturze polsko i anglojęzycznej. Można oczywiście wskazać na monografię profesora Normana Daviesa, jednak recenzowana rozprawa idzie znacznie dalej.

W Polsce tytuły prac doktorskich formułuje się inaczej, stosując określenia bardziej metodyczne i ogólne. W mojej ocenie, Autor wybierając inną formę, podjął dobrą decyzję.

Uważam, że w przypadku Rzeczypospolitej Obojga Narodów mamy do czynienia z państwem specyficznym i niepowtarzalnym, którego charakterystyka przejawia się na

wielu płaszczyznach: prawa, tolerancji, równości, tradycji, idei, wartości oraz mozaiki narodowościowej lub religijnej.

Recenzowana rozprawa utrzymana jest w wielu miejscach w tonie ciekawego kryminału. Autor rozprawy nawiązuje do pytania Herberta H. Kaplana o „samobójstwo” czy „zabójstwo” Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Jest to pytanie bardzo ważne, ponieważ (1) dotyczy przyczyn upadku państwa oraz (2) tego, czy upadek ten nastąpił z przyczyn wewnętrznych czy zewnętrznych.

Nie ma uwag co do wyboru i sformułowania tematu rozprawy doktorskiej. Jest on istotny naukowo i świadczy o dojrzałości badawczej doktoranta.

II. Struktura dysertacji doktorskiej

Recenzowana rozprawa doktorska składa się ze wstępu (*A Prolegomena to Polish-Lithuanian Constitutionalism*), sześciu rozdziałów (*Constitutions before Constitutionalism; Constitution Lost, Constitution Regained: From Constitutionalist Hermeneutics to Constitutional Exegesis; The Period of Constitutional Construction: The Henrician Articles as Culmination of Centuries of Struggle (1374-1609); The Period of Constitutional Maintenance: Weathering Internal and External Crises (1609-1717); The Period of Constitutional Renaissance: Between a Rock and a Hard Place (1764-1791); The Spirit of Polish-Lithuanian Constitutionalism: Persisting Relevancies for Today*) i bibliografii.

Wprowadzenie stanowi odrębny rozdział. Nie ma jednak osobnej części końcowej. Pominięcie to można uzasadnić faktem, że każdy rozdział rozprawy zamyka podsumowanie rozważań, przedstawionych na gruncie postawionych tez. Ponadto, rozdział szósty stanowi doskonałe podsumowanie z oceną *pro futuro*. Jeżeli rozprawa będzie opublikowana, powinna zostać uzupełniona o krótkie zakończenie.

Nie ma innych uwag, co do konstrukcji rozprawy. Spis treści ułożony jest przedmiotowo i chronologicznie.

III. Charakterystyka materiałów źródłowych i opracowań

Dobór materiałów źródłowych i przeprowadzone przez Autora badania świadczą o jego doskonałej znajomości dostępnej literatury przedmiotu oraz szczególnej umiejętności selekcji istotnych pozycji, poświęconych poruszanej problematyce. Na szczególne uznanie zasługuje skorzystanie z wielu wspomnień. Autor skorzystał z imponującej liczby opracowań (741).

Nie jestem zwolennikiem wykorzystywania w rozprawie doktorskiej podręczników akademickich, gdyż są one przeznaczone dla studentów i stanowią formę ogólnych studiów.

Niektóre pozycje nie są ujęte w bibliografii: Z. Kaczmarczyk, B. Leśnodorski, *Historia państwa i prawa Polski*, t. II, *Od połowy XV wieku do r. 1795*, Warszawa 1966. Istnieją też opracowania, o których nie wspomniano w tekście głównym, na przykład: P. Jurek, *Historia państwa i prawa polskiego*, Wrocław 1998.

W tym miejscu chciałbym zwrócić Autorowi uwagę na inne monografie/artykule, które warto wykorzystać przed przygotowaniem pracy do druku:

- W. Kalinka, *Sejm Czteroletni*, Lwów 1881;
- W. Kalinka, *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego*, Kraków 1868;
- *Kołłątaj i wiek Oświecenia. Zbiór studiów*, Warszawa 1951;
- Z. Libera, *Główne problemy kultury i literatury polskiego Oświecenia w świetle ostatnich badań*, [w:] „Polskie Studia Sławistyczne”, nr 2/1963;
- W. Smoleński, *Przewrót umysłowy w Polsce w. XVIII*, Warszawa 1949;
- E. Michalski, *Stanisław Małachowski*, Poznań 1936;
- O. Kanecki, *Wpływ wojny z Rosją na kształt i funkcjonowanie sądownictwa na terenie Wilna w latach 1655-1660*, [w:] „Miscellanea Historico-Iuridica”, t. XVII, nr 1, Białystok 2018;

- O. Kanecki, *Sejmiki zwoływane sposobem wojewódzkim jako szczególna forma samorządu stanowego w Wielkim Księstwie Litewskim*, [w:] „Miscellanea Historico-Iuridica”, t. XV, nr 1, Białystok 2016.

IV. Strona formalna rozprawy doktorskiej

Pan J. Patrick Higgins w sposób jasny i precyzyjny formułuje zawarte w swojej pracy treści. Zarówno styl jak i język są poprawne. Rozprawę czyta się łatwo i ze zrozumieniem. Na uznanie zasługuje niezwykła umiejętność doktoranta w redagowaniu przypisów.

Pragnę zwrócić uwagę na pewne kwestie zauważone w rozprawie. Są one wymienione poniżej:

- Rzadko się zdarza, aby przypisy w pracy były numerowane w sposób ciągły. W związku z tym w pracy znajduje się 1589 przypisów. Przypisy należy numerować oddzielnie (tj. od nowa) w każdym rozdziale;
- Tytuły cytowanych prac należy pisać kursywą lub w cudzysłowie. Nie ma potrzeby stosowania obu systemów. Autor jest także niekonsekwentny w tym zakresie (np. przypisy 1572, 1579);
- Spis bibliograficzny należy podzielić na odrębne grupy: Spis materiałów archiwalnych; Wspomnienia; Akty prawne; Czasopisma; Opracowania;
- Czasami skrót „Ibidem” jest stosowany nieprawidłowo (np. przypis 649);
- W przypadku czasopism nie jest podawany skrót do stron. Istnieją jednak wyjątki (np. przypis 303);
- W niektórych miejscach nie podano stron (np. przypis 264).

Dużym atutem pracy są zawarte w niej statystyki i tabele. Porównanie poszczególnych instytucji w formie wykresów i tabel w ciekawy sposób podsumowuje badane zagadnienia. Takie metody coraz częściej spotykane są w pracach naukowych.

V. Strona merytoryczna rozprawy doktorskiej

Strona merytoryczna recenzowanej rozprawy nie budzi poważniejszych zastrzeżeń. Pan J. Patrick Higgins udowodnił, że można uznać go za dojrzałego naukowca nie tylko w dziedzinie historii państwa i prawa, ale także historii. Doktorant przeprowadził bardzo precyzyjną kwerendę wielu materiałów źródłowych, umiejętnie stosując kilka metod badawczych, w tym bardzo trudną w zastosowaniu i przez to często pomijaną – metodę porównawczą. Uważam, że Doktorant osiągnął zamierzony cel badawczy.

Na szczególną uwagę zasługuje wprowadzenie do pracy. Doktorant w znakomity sposób wyjaśnia najważniejsze pojęcia, dokonuje przeglądu literatury i materiałów archiwalnych, określa cel pracy, wskazuje pytania i metody badawcze.

Trzeba zgodzić się z Autorem, że Rzeczpospolita Obojga Narodów była państwem wyjątkowym. Można go analizować w sposób dogmatyczny, opisując ustrój polityczny, ustrój społeczny, prawo, myśl polityczno-prawną, ekonomię, religię i wiele innych poziomów. Doktorant proponuje jednak inną metodę, polegającą na zadawaniu pytań i szukaniu przyczyn określonego stanu rzeczy. Istnieje ogromna liczba opracowań na temat Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Badania takie pozwalają badaczowi przeprowadzić głęboką i wnikliwą syntezę, przeanalizować badane zjawisko z punktu widzenia filozofii czy ducha. Sposób ten doskonale widać chociażby w przypadku trzech Statutów Litewskich. Obecnie prowadzonych jest wiele badań naukowych nad wpływem statutów na życie obywateli Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Rodzą się pytania badawcze: Jak obywatele rozumieli statuty? Czy obywatele utożsamiali się ze statutami?

Rozdział otwierający (*A Prolegomena to Polish-Lithuanian Constitutionalism*) stanowi wstęp do odpowiedzi na pytanie, czy Rzeczpospolita Obojga Narodów została

„zamordowana”, czy też było to „samobójstwo”. Odpowiedź na to pytanie nie wydaje się łatwa, gdyż w przypadku Rzeczypospolitej duży wpływ miały państwa zewnętrzne, a także polityka wewnętrzna magnatów i szlachty. W rozdziale wyjaśniono także najważniejsze pojęcia użyte w pracy oraz dokonano przeglądu literatury przedmiotu.

Pierwszy rozdział (*Constitutions before Constitutionalism*) dotyczy rozumienia pojęcia konstytucji. Autor wyjaśnia wiele pojęć, kończąc swoje rozważania na XVIII wieku. Wtedy narodził się nowoczesny konstytucjonalizm, oparty na konstytucjach amerykańskiej, polskiej i francuskiej. W Rzeczypospolitej Obojga Narodów aż do uchwalenia Konstytucji 3 maja 1791 r. określenie konstytucja sejmowa było równoznaczne z ustawą zwykłą, gdyż Sejm wydawał tzw. *constitutiones*, czyli konstytucje. W rozdziale tym doktorant opisuje także różne rodzaje konstytucji, np. pisane, niepisane, formalne i materialne. Streszcza także poglądy doktryny (Monteskiusz, Heidegger).

Rozdział drugi (*Constitution Lost, Constitution Regained: From Constitutionalist Hermeneutics to Constitutional Exegesis*) jest ściśle powiązany z rozwiązaniami przyjętymi w Konstytucji 3 Maja. Doktorant analizuje stosowane koncepcje i konstrukcje, a nawet porównuje je z późniejszymi terminami. W rozdziale autor nawiązuje do tzw. artykułów henrykowskich, które wraz z *pacta conventa* stanowiły podstawę ustroju politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Rozdział trzeci (*The Period of Constitutional Construction: The Henrician Articles as Culmination of Centuries of Struggle (1374-1609)*) dotyczy genezy zjednoczenia Polski i Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz powstania wspólnego państwa Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Poruszono m.in. kwestię Unii Lubelskiej i okresu bezkrólewia. Ponadto autor trafnie charakteryzuje treść artykułów henrykowskich i podkreśla ich wagę. Doktorant wspomina także utworzenie w 1578 roku Głównego Trybunału Koronnego, na mocy którego król Stefan Batory zrzekł się władzy najwyższego sędziego. Trzy lata później, na wzór Głównego Trybunału Koronnego, powołano Trybunał Główny Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Rozdział czwarty (*The Period of Constitutional Maintenance: Weathering Internal and External Crises (1609-1717)*) zawiera rozważania dotyczące praktyki konstytucjonalizmu polsko-litewskiego (prawa i ustroju) w XVII i początkach XVIII wieku. Autor prezentuje tu także poglądy wyrażane na polu myśli polityczno-prawnej m.in. przez Marszałka Sejmu w Warszawie Łukasza Opalińskiego Młodszego oraz pisarza i poetę Samuela Przypkowskiego. Doktorant opisuje także działalność tzw. „Sejmu Cichego” (1 lutego 1717 r.), podczas którego posłom nie pozwolono na zabranie głosu, gdyż istniała obawa przed rozwiązaniem sejmiku. „Sejm Cichy” postanowił wówczas m.in. ograniczyć władzę Senatu, zakazać tworzenia konfederacji i zakazać królowi Augustowi II Mocnemu opuszczania na dłuższy czas terytorium państwa.

Rozdział piąty (*The Period of Constitutional Renaissance: Between a Rock and a Hard Place (1764-1791)*) poświęcony jest blisko trzydziestu latom funkcjonowania ustroju politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów przed przyjęciem Konstytucji 3 Maja. Opisano okres, w którym sejmy nie były zwoływane ani rozwiązywane przez instytucję liberum weto. Ciekawym wydarzeniem społecznym, jakie nastąpiło, jest przemiana szlachty w kontekście pojawiających się rozwiązań konstytucyjnych we Francji i Ameryce. Przeprowadzona jest także analiza myśli polityczno-prawnej Hugo Kollataja, Stanisława Staszica, Monteskiusza i Jana Jakuba Rousseau. Oprócz analizy tekstu Konstytucji 3 Maja Doktorant przedstawia także inne ważne akty, jak np. Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów.

Rozdział szósty (*The Spirit of Polish-Lithuanian Constitutionalism: Persisting Relevancies for Today*) stanowi doskonałe zakończenie rozważań zawartych w rozprawie. Zawiera nie tylko obszerne podsumowanie i trafną ocenę, ale także zestaw postulatów na przyszłość. Szczegółowo omówiono Konstytucję 3 Maja i jej wpływ na dalsze losy Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Chciałbym, aby Doktorant podczas obrony rozprawy doktorskiej udzielił odpowiedzi na dwa następujące pytania:

1. Rola i znaczenie Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów;

2. Dwuszczeblowa świadomość narodowa w Rzeczypospolitej Obojga Narodów – interpretacja.

VI. Konkluzja

Podsumowując pragnę podkreślić, że rozprawa doktorska Pana Higginsa pozwala na pozytywną ocenę pracy i wyników działalności naukowo-badawczej Doktoranta. Temat, jego opracowanie oraz dorobek naukowy Autora świadczą o kompetencjach merytorycznych Doktoranta i jego doskonałym opanowaniu warsztatu badawczego. Recenzowana rozprawa stanowi oryginalne opracowanie poświęcone konkretnemu problemowi naukowemu, potwierdzające, że jego Autor ma zdolność do samodzielnego prowadzenia dalszych prac badawczych.

Mając na uwadze powyższe stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana J. Patricka Higginsa spełnia wymogi ustawowe i może stanowić podstawę do wszczęcia dalszej procedury w postępowaniu doktorskim.

Wobec powyższego jestem za przyjęciem rozprawy doktorskiej i umożliwieniem panu Higginsowi jej publicznej obrony.

P. Dybowski